

Sass Kálmán élete és mártíruma, valamint a családja sorsa.

Dr. Sass Huba

Édesapám, Sass Kálmán református lelkipásztor, élete és sorsa tökéletesen jellemzi a 20. századi magyar sorsot az elszakított magyar területeken. Részletes életrajzi adatait lásd a Tófalvi Zoltán – „1956 erdélyi mártírjai II. Az érmihályfalvi csoport” (1) című különösen nagyértékű könyvében.

Sass Kálmán 1904 április 17.-én született Gálospetriben az Érmelléken. Kisnemes földműves családból származott. Édesapja, Sass Károly, 1915-ben Doberdónál hősi halált halt. Édesanyja (szül. Nagy Rozália) hazahozta és itthon temette el. Tizenhárom éves korában már szántott, vetett, gondoskodván a két húgáról Málikáról és Etuskáról. Édesanyja szigorú fegyelemmel nyakas kálvinistának nevelte. Szülőfalujában hat elemi osztályt végzett. Mivel az édesanyja hadiözvegy volt, beiratkozhatott a máramarosszigeti gimnáziumba. A gimnáziumot 1918-ban a világháborús események miatt bezárták, ezért a tanulmányait a Bihar megyei feketebátori katolikus kolostorban folytatta ahol a papoknál cselédként tartotta fenn magát. A Tanácsköztársaság idején a szülőfalujában húzta meg magát. Nappal alkalmi munkákat vállalt és éjjel tanult. A trianoni békediktátum után, amikor lezárták az új határokat, beiratkozott a nagykárolyi piarista gimnáziumba. 1924-ben kiváló eredménnyel érettségizett. 1924 és 1928 között a Kolozsvári Teológiai Intézet hallgatója volt. Lelkészi diplomával a kezében a Nagykároly melletti Domahidán lett segédlelkész, ahol a földbirtokos Domahidi Pál gyermekeinek a nevelője is volt.

1929 és 1931 között svájci tanulmányúton vesz részt, ahol az Ifjúsági Egyesület egyik vezetője lett. Ott tökéletesen megtanult németül és elég jól franciául. Bázelen tanulmányozta a bibliai nyelveket: a hébert, görögöt és arámit. A svájci kantonális modellt tekintette követendőnek, ennek átvételében, a helyi adottságokhoz való alkalmazásában látta az erdélyi kérdés megoldását a nagy Magyarország keretein belül. A bázeli tartózkodása idején egy érdekes kalandban volt része. A Genfi tavon észrevette, hogy egy csónakból kiborult valaki, akinek a megmentéséért vízbe ugrott. Sikeresen megmentette egy nagyon gazdag készruha kereskedő, Paraguay tiszteletbeli svájci konzulja feleségét, Berta Welte-Schneidert. Weltiné ezért hálából örökbefogadási eljárást indított és fogadott fiának nyilvánította. Kérte, hogy maradjon Svájcban, ne jöjjön vissza Romániába, legyen a gazdag család egyik örököse. Ez az örökbefogadás óriási lavinát zúdított majd a Sass Kálmán fejére a két világháború között és később a szocialista Romániában. Azzal vádolták, hogy a Welte család közvetítésével kémkedett a nyugati „imperialista államoknak”. Mivel Sass Kálmán visszatért Romániába, az idős Berta Welte később jelentős pénzadományokkal támogatta az időközben ennek a hét főre szaporodott családját. Meg kell említenem, hogy a váradi református püspöki hivatal felépítésére Sass Kálmán hozta Svájcból a pénz zömét.

1931 és 1932 között Sulyok István mellett püspöki káplán volt, majd 1932-ben megválasztják mezőtelegdi lelkésznek, ahol 1936-ig marad. Mezőtelegden eleinte nehéz dolga volt, mert ott a munkások között erős volt a kommunista befolyás a gazdasági világválság miatt. Kivételes szervező- és közösségteremtő képességei itt mutatkoztak meg először. Amikor megérkezett Mezőtelegre, a híres műemléktemplom romokban állt, a tetőzete tönkrement. Amikor össze tudta gyűjteni a pénzt a javításra, senki sem

akart felmenni a templom tetőzetére. Híre futott, hogy a pap a templom tetején dolgozik egyedül, végül megszegyenülve többen sorakoztak a templom köré. Ezután már a hívek neki álltak a javításoknak, megkedvelvén a papjukat. Ezért később a Siguranța emberei vizsgálatot indítottak ellene, mert –állítólag- a hívei előtt kommunista propagandát folytatott. Persze ez egyáltalán nem volt igaz, csak a magyarság vezető embereit akarták így megfélemlíteni. Itt 1933-ban megírta a „**Tileagd (Mezőtelegd) története különös tekintettel Egyházaira**” című könyvét. A román nacionalizmus, nem csak a Ceaușescu rendszerben virágzott, de már a királyi Romániában is. Az akkor Romániában kiadott magyar könyvekben a helységneveknek mind románul kellett megjelenjenniük. 1936-ban református kátét írt iskolai magánhasználatra, Ez a káté megjelent az Érmelléki Református Egyházmegye kiadásában, Nagyváradon 2013-ban. A szöveget gondozta, jegyzetekkel és bevezető gondolatokkal látta el dr. Juhász Gyula ny. teológiai professzor. 1936-ban húsvétkor feleségül vette Tőkés Máriát, Tőkés András református lelkész lányát, házasságukból 6 gyermek született: Enikő (1937), Gyöngyi (1940), Kálmán (1941), Béla (1942), én Huba (1945) és Tünde (1946). Tünde még csecsemő korában meghalt.

1936 szeptemberében Érmihályfalván iktatták be lelkészek. 1937-ben a magyarellenesség Romániában nagyon megerősödött, és elkezdődött a magyar vezető réteg meghurcoltatása. Így aztán őt is letartóztatták hazaárulás és társadalmi rend elleni vádakkal, de végül felmentik, mert a lefizetett tanúk a tárgyaláson már nem ismerték be a vallomásukat. 1939 decemberében mégis több lelkésztársával együtt kiutasítják az országból Magyarországra „terrorista szervezet” pártolásának vádjával, t. i. a magyarság szervezkedése a határmenti magyarok kiirtásának a román hatóság általi valós tervei miatt kezdődött. Egy évig a Budapest-Fasori gyülekezet lelkésze volt. Feleségét átvitte Magyarországra Enikő lányával együtt. Ott született meg a Gyöngyike is. 1940 szeptemberében, a második Bécsi Döntésnek köszönhetően tér vissza Érmihályfalvára, ahol a hívei örömjongva várták vissza. 1942-ben kiadta az „**Elvész a nép , amely tudomány nélkül való**” című tudományos értekezését. Az 1940-1944 közötti években magyar kormányfők, miniszterek, poltikusok, katonatisztek, neves értelmiségiek keresték fel a barantói tanyáján, kérték tanácsát és segítségét, köztük Tildi Zoltán is. Magyarország 1944. márciusi német megszállása után barantói tanyáján bújtatta az érmihályfalvi zsidókat. 1944 szeptemberében a szovjet hadsereg egy magyarokból álló partizáncsapatot dobott le Érmihályfalván, az egyetlen túlélőt, Maléter Pál- későbbi honvédelmi minisztert- rejtette el, a többit pedig tisztességesen eltemette. Az 1947-es szárazság idején 5 regáti román kisgyermeket fogadott be és nevelt otthonában, akik sajnos később az 1957-es politikai kirakatperben ellene vallottak.

1947 júliusában tartóztatják le, 1948 tavaszáig raboskodik- szabadulását Maléter Pál leveleinek köszönheti.

Sass Kálmánnak az értékrendje:” **Isten, haza (nemzet), család**” volt, amit ebben a sorban mindig be is tartott. Az 1956-os forradalomig ő az érmihályfalvi református egyház keretén belül nagyon aktív volt. Egyházi iskolát építtetett, a templomot renováltatta, dalárdát vezetett, foglalkozott az ifjúsággal, biblia órákat tartott, vallás és káté órákat tart a gyermekeknek. A templom mindig teli volt hívekkel, de sajnos akik között jelen voltak az egyház és a magyarság ellenségei is. Testvéri viszonyt tartott fenn a többi egyházzal. Az emberek gyakran jöttek hozzá tanácsért. Nagyon sok komoly barátja volt –más vallásúak is-,akik közül minden nap volt legalább valaki nálunk. A parókia

akkoriban egy igen magas szintű magyar intellektuális központ volt. Persze a családjáról sem feledkezett meg. Mi a gyermekei nagyon jól éreztük magunkat ebben a meghitt szeretettel teljes családban. Ez az időszak az embereknek, tehát a szüleinknek is, nagyon terhes lehetett, hiszen ebben a korszakban voltak azok a szörnyű beadások és államosítások. Ezeket mi gyermekek a sorbanállásokon is éreztük .A vad kommunizmus mellett még a magyarellenesség parázsa is lappangott.

Mostani fejjel alig tudom felfogni, hogy ő ezeket a tevékenységeket hogyan tudta olyan nagyszerűen elvégezni. Neki azokban az időkben sok igaz segítőtársa volt. Megemlítem ezek között a segédlelkészeit, mint például Bódi Mihály és Dr. Horváth István nagytiszteletű urakat, valamint Földesi Ilona diakonisszát akit Veronika testvérként ismertünk. A családi nevelés neheze Anyura maradt. Neki pedig nagy segítséget jelentett keresztanyám, Kállai Mária, aki egy elég közeli rokonunk volt Karcagról.

1956-ban már 11 éves voltam és- érdekes módon- jobban emlékszem ezekre az időkre mint a tegnapi napra. Öreg fejjel nem gondolnánk, hogy egy ekkora gyermek mennyi mindent meglát és megért. Október 23.-án Czirják Feri barátommal már elkészítettünk egy kristályos fülhallgató rádiót. Nekünk akkor nem volt rádiónk- talán mert nem is lehetett. Csípős hideg, de napfényes délután volt, úgy d.u. 4 óra felé, kipróbáltuk a rádióinkat.

Felfigyeltünk a himnusz hangjaira, amit többször is megismételtek a Nagy Imre miniszterelnök nyugalomra intó felhívása közbeiktatásával. Ezt megmutattuk Apunak. Ezután már a fülhallgató nála maradt. Nagy öröm volt akkor. Mindenki azt hitte, hogy vége a kommunizmusnak. Béla testvéremék Nagyváradon az iskolában tervezgették, hogy segíteni fogják a forradalmat. De hamarosan jött a szovjet bevonulás Magyarországra, ami a forradalom leverése után hatalmas megtorlásba ment át, nem csak Magyarországon, hanem Romániában is, ahol még a magyarellenesség lángja is perzsel. Eljött a hallgatózások, megigyelések, koholt vádak szerkesztése és a letartóztatások ideje.

1957 február 17-én délután megérkeztek a parókiára a szekusok és megkezdtek a házkutatást. Nem mehettünk ki a házból. Mindent átkutattak, még azokat is amiket ők hoztak magukkal későbbi terhelő nyomozati anyagnak. Anyu kétségbeesetten könyörgött a szekusok vezetőjének, hogy : a férje megbilincselése és elhurcolása előtt összeeskethesse Enikő lányát az éppen Érmihályfalván tartózkodó Kiss Mihály mérnökkel, a vőlegényével. Ez meg is történt éjfél tájban. Apu mindegyiküinktől egy-egy bibliai idézettel búcsuzott. Nekem , a legkisebbik fiának csak annyit mondott: „Én is árván nőttem fel, mégis ember lett belőlem!”. Hamarosan megkezdődtek a kihallgatások. Ott agyba-főbe verték, kegyetlenül bilincsbe verve megkínozták, de nem sikerült belőle kiverni semmi olyan vallomást ami árthatott volna valakinek, pedig még be is drogozták. Ő bolondnak tette magát. Megkezdődtek a letartóztatások. Jól jöttek ezek az események a román nacionalistáknak, mert ez egy nagyszerű alkalom volt a magyarság megfélemlítésére és megtörésére. Ezekben a nehéz napokban a nagyváradi szekuritáté bevitte a testvéremet Sass Bélát kihallgatásra Nagyváradra, ahol úgy megverték, hogy hazajövetele után vagy két hétig még minket sem ismert meg. Ez a kínzás a további életére is maradandó nyomokat hagyott. Egy nagyon ideges ember lett belőle.

1958 október 4-én megtörtént Nagyváradon a tárgyalása a 31 vádlottnak, ahol meghozták a kegyetlen ítéleteket. Sass Kálmánt, Hollós Istvánt és Balaskó Vilmost golyó általi halálra ítélték. A többiek életfogytiglant vagy 25-5 évi börtönbüntetést. A

tárgyaláson a családtagok nem vehettek részt. A fellebbezésre két napot kaptak, de hiába is fellebbeztek. Nagytiszteletű Balaskó Vilmos halálos ítéletét sikerült az Amerikában élő fiának életfogytiglanra változtatni. Sass Kálmánt és Hollós Istvánt 1958. december 2-án Szamosújváron kivégezték. Ott valahol a börtön melletti temetőben egy gödörbe beledobva elföldelték. Az 1989-es Romániai Forradalom után kérvényeztük a Román Belügyminisztériumban, hogy Édesapánkat tisztességesen eltemethessük, de azt a választ kaptuk, hogy nem tudják hol nyugszik. Mi, a családja, még több mint hét évig nem tudtuk, hogy Aput mikor és hol végezték ki. A halotti bizonyítványát az egyetemi első éven szerezte meg az Egyetem, mert ott nem tudtam igazolni, hogy életben van-e vagy meg van halva.

Az ítélet meghozatala után a teljes vagyonunk elkobzása következett. Ki kellett költöznünk aparókiáról. Nem igen mert minket befogadni senki a házába. Végül is a Bodrogi család befogadott lakónak. Nem járhattunk iskolába sehohol a környéken. Egy évig sikerült a Csíkszeredai Liceumban meghúzódnom, t.i. Enikő nővéremék akkor ott laktak. A nyári vakációban Érmihályfalván 1959 augusztus 29. –re viradó éjjel lecsapott ránk a Milicia, megparancsolva azt, hogy 1 óra alatt pakoljunk össze mert visznek keletre. Pedig már akkor ki voltunk fosztva, csak egy dunyhát és egy fél zsák krumplit vihettünk magunkkal. Még azt is elvették ami kevés holmink ott maradt.

Először Nagyváradra vittek, onnan még három család tagjaival: Rimayékkal, Torda Dánielnével, Viskiékkel együtt elvittek vonattal a Bărăgan-ba, a Románia délkeleti részére egy Olaru nevű faluba.. Akkor csak hárman voltunk : Anyu, az Enikőék kicsi lányuk Enici és én. Ott beraktak egy olyan vályogházba amelyet nád kellett volna fedjen, de látszottak belőle éjjel a csillagok. Ezeket a házakat 1951-ben építették a Bánságból odadeportált családok. Mi már ezeket romos állapotban találtuk. A következő napokban megjött Gyöngyi és Kálmán is. Bélát letartóztatták a vonaton és politikai fogolyként ült két és fél évet. Ott mi DO.-sok (kötelező lakhely) voltunk, ami azt jelenti, hogy a lakásunktól nem mehettünk el 15 km-nél messzebbre. Az állami gazdaságban dolgoztunk napszámoként. Alig fizettek valamit, amiért Kálmán testvérem egyszer nagyon kiborult, szidva a pártot, amiért két év börtönt kapott mint politikai huligán. Iskolába nem járhattunk, mert az pontosan 15 kilométerre volt tőlünk. Eredetileg 4 évre voltunk oda száműzve, amit később még meghosszabbítottak. Két év után sikerült meggyőznünk ajándékkal a rajoni szekus tisztet, hogy járassunk iskolába. Így 1964-ben mi hárman a fiú testvérek leérettségiztünk. Szerencsére 1964-ben az amerikaiak hatására el kellett engedni a politikai foglyokat. Így mi is elmehettünk az egyetemre amit 5 év múlva el is végeztünk. A Bărăganban mindenki deportált volt összetartottunk és nem nézett senki ferde szemmel ránk. Valahogy úgy voltunk ott mint a vadállatok árvízkor.

Istennek legyen hála, ezek után mindenki elhelyezkedett, családot alapított.

Az 1989-es romániai változások után sem sikerült rehabilitálni Aput. Összesen 22 perünk volt ilyen célból, amit sajnos elutasítottak a legfelső szinten is.

Hálásan köszönjük mindazoknak akik emléktáblát, vagy obeliszket, állítottak édesapánk emlékére: **Szamosújváron, Érmihályfalván, Gálospetriben, Domahidán, Svédországban a Strängnäs-i dómban, Budapesten, Nagyváradon.**

Az Érmihályfalva református temploma falára az ottani Egyházközség ezt a szöveget vésette az emléktáblára: „**Itt szolgált 1937-1957 között az 1958-ban mártírhalált halt Sass Kálmán lelkipásztor**”. És alatta az íge : az „**Mert nem félelemnek lelkét adta nekünk Isten...**” (2Tim n1,7)

Nyugodjon békében!

Források

1. Tófalvi Zoltán: 1956 erdélyi mártírjai II. Az Érmihályfalvi csoport. Mentor Kiadó Marosvásárhely 2007.
2. Balaskó Vilmos: Élet a föld alatt. Nagyvárad 2001.